

تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۸/۰۶
تاریخ پذیرش ۱۴۰۵/۰۱/۲۳

تحلیل راهبردی عوامل اجرایی نشدن طرح مدیریت بوم‌سازگان جنگلی زاگرس در استان کردستان

مازیار حیدری^{۱*}، سامان ملکی^۲، مهدی پورهاشمی^۳ و شیدا خسروی^۴

چکیده

جنگل‌های زاگرس جایگاه ویژه‌ای در توسعه اقتصادی و اکولوژیکی کشور و استان‌های زاگرسی دارند و تضمین‌کننده بقا و پایداری آب‌و‌خاک بخش وسیعی از کشور هستند. احیا و توسعه جنگل یکی از پارامترهای اصلی در توسعه این جنگل‌هاست. طرح مدیریت بوم‌سازگان جنگلی زاگرس با هدف هم‌سوسازی برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های ملی و منطقه‌ای و نیز کمیته‌سازی اثرهای ناشی از توسعه ناپایدار و بهره‌برداری‌های غیراصولی در تخریب منابع زیستی و طبیعی بوم‌سازگان جنگلی زاگرس (در سال ۱۳۹۷) تدوین شد. برای تعیین راهبرد مدیریتی طرح مدیریت بوم‌سازگان جنگلی زاگرس، از دریافت مشارکتی و نظرخواهی از نقش‌آفرینان مدیریت جنگل‌های زاگرس استفاده شد. در ادامه پرسشنامه چهارچوب سوات (SWOT) برای این طرح در اختیار ۶۰ نفر از کارشناسان مدیریت جنگل قرار گرفت و پاسخ‌دهندگان اقدام به ارزیابی و امتیازدهی به متغیرهای گروه‌های چهارگانه تحلیل سوات نمودند (امتیازدهی براساس مقیاس لیکرت، امتیاز ۵ تا ۱). رتبه‌بندی گروه‌های چهارگانه تحلیل سوات براساس میانگین و وزن نسبی رتبه‌بندی و انتخاب راهبردها با استفاده از کمی‌سازی راهبردها (QSPM) انجام شد. براساس یافته‌های پژوهش، مهم‌ترین ضعف قوت طرح مدیریت بوم‌سازگان جنگل‌های زاگرس به ترتیب اجرایی نشدن این طرح در استان کردستان و اصلاح معیشت‌های ناپایدار با مشارکت مردم است. همچنین، مهم‌ترین قوت و تهدید این طرح به ترتیب اصلاح معیشت‌های ناپایدار با مشارکت مردم محلی و جانمایی شاخص‌های پایداری در طرح‌های توسعه‌ای و عمرانی است. براساس نظر نقش‌آفرینان این طرح راهبرد تهاجمی تعیین شد (۳/۳۴+ تا ۸/۱۷+). براساس ماتریس راهبردی کمی (QSPM) سه راهبرد شامل الف) تمرکز برنامه‌های احیایی و توسعه‌ای در کانون‌های بحران و تخریب یافته (S3-O3)، ب) به‌کارگیری افراد بومی در پروژه‌های احیایی و توسعه‌ای (S2-O2) و ج) راه‌اندازی معیشت‌های جدید براساس شاخص‌های توسعه پایدار (S1-O1) پیشنهاد شدند. براساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود، از مدیریت مشارکتی و توانمندسازی جوامع محلی بیشتر استفاده شود و در برابر بهره‌برداری‌های خسارت‌زا، حفاظت و حمایت جنگل مدنظر قرار گیرد. واژه‌های کلیدی: تحلیل سوات، معیشت ناپایدار، شاخص پایداری، توانمندسازی.

Strategic Analysis of the factors behind the failure to implement the Zagros forest ecosystem management plan in Kurdistan province

M. Haidari^{1*}, S. Maleki², M. Pourhashemi³ and Sheyda Khosravi⁴

Abstract

The Zagros forests have a special place in the economic and ecological development of the country and the Zagros provinces, and guarantee the survival and sustainability of water and soil in a large part of the country. Forest restoration and development is one of the main parameters in the development of these forests. The Zagros Forest Ecosystem Management Plan was developed with the aim of aligning national and regional planning and policies, as well as minimizing the effects of unsustainable development and unprincipled exploitation on the destruction of biological and natural resources of the Zagros forest ecosystems (in 2018). To determine the management strategy of the Zagros forest ecosystem management plan, a participatory approach and opinion poll were used from the Zagros forest management role-players. Subsequently, the SWOT framework questionnaire for this plan was provided to 60 forest management experts, and the respondents evaluated and scored the variables of the four SWOT analysis groups (scoring based on a Likert scale (score 1 to 5)). The ranking of the four SWOT analysis groups was done based on the average and relative weight of the ranking. The selection of strategies was done using the Quantification of Strategies (QSPM). The research findings showed that the most important weaknesses and strengths of the Zagros Forest Ecosystem Management Plan were the failure to implement this plan in Kurdistan Province and the reform of unsustainable livelihoods with the participation of the people. Also, the most important strengths and threats for this plan were, respectively, the reform of unsustainable livelihoods with the participation of local people and the placement of sustainability indicators in development and construction plans in this plan. Based on the opinions of the role players in this plan, an aggressive strategy was determined (+13.34; +8.17). Based on the Quantitative Strategic Matrix (QSPM), three strategies were proposed, including a) focusing restoration and development programs on crisis and degraded areas (S3-O3), b) employing indigenous people in restoration and development projects (S2-O2), and c) launching new livelihoods based on sustainable development indicators (S1-O1). Based on the research findings, it is suggested that participatory management and empowerment of local communities be used more and that forest protection and protection against damaging exploitation be considered.

Keywords: SWOT analysis, Kurdistan province, unsustainable livelihoods, sustainability index, empowerment

* نویسنده مسئول، دانشیار پژوهش، بخش تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی کردستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، سنندج، ایران، پست الکترونیک: m.haidari@areeo.ac.ir

۲- کارشناس تحقیقات، بخش تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی کردستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، سنندج، ایران

۳- استاد پژوهش، بخش تحقیقات جنگل، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

۴- پژوهشگر، بخش تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی کردستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، سنندج، ایران

1*- Corresponding author, Associate Professor., Forests and Rangelands Research Department, Kurdistan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Sanandaj, Iran. E-mail:m.haidari@areeo.ac.ir

2- Researcher, Forests and Rangelands Research Department, Kurdistan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Sanandaj, Iran.

3- Professor, Research Institute of Forests and Rangelands, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Tehran, I. R. Iran.

4- Researcher, Forests and Rangelands Research Department, Kurdistan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Sanandaj, Iran.

● مقدمه

جنگل‌های ناحیه رویشی زاگرس با مساحت بیش از شش میلیون هکتار، جایگاه ویژه‌ای در توسعه اقتصادی کشور دارند و ضامن بقا و پایداری آب‌و‌خاک کشور هستند (جزیره‌ای و ابراهیمی رستاقی، ۱۳۸۲).

در ناحیه رویشی زاگرس، بیش از ۱۷۰ گونه درختی و درختچه‌ای وجود دارد (کوچ‌پیده و کیخسروی، ۱۳۸۶). هرچند سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور جنگل‌های زاگرس را حفاظتی - حمایتی تلقی می‌کند، ولی بهره‌برداری‌های سنتی، به‌منظور تأمین نیازهای معیشتی جوامع محلی با وجود مخالفت‌های این سازمان، تقریباً در تمامی جنگل‌های زاگرس رایج است (غضنفری، ۱۳۸۲). این جنگل‌ها اغلب دارای تاج‌پوشش باز هستند، رشد درختان، کند و زادآوری طبیعی بسیار اندک است، ۹۰ درصد از سطح جنگل‌های زاگرس دارای تاج‌پوشش کمتر از ۲۶ درصد است و ۹۳ درصد از این جنگل‌ها دارای فرم رویشی شاخه‌زاد هستند (ناقب‌طالبی و همکاران، ۱۳۸۳؛ Haidari et al., 2025).

بر اساس آخرین نقشه‌های پوشش جنگلی دفتر مهندسی و مطالعات سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور (سال ۱۳۹۹)، مساحت جنگل‌های زاگرس معادل ۵/۴ میلیون هکتار برآورد شده است. حدود ۵۳ درصد از مساحت جنگل‌های زاگرس تاج‌پوشش کمتر از ۲۵ درصد دارد، از نظر کارکرد حفاظت خاک در حالت بحرانی است و از نظر پایداری در مقابل عوامل تهدید محیطی، بسیار آسیب‌پذیر است. از جمله مهم‌ترین تغییرات و کاهش پارامترهای کمی و کیفی این جنگل‌ها می‌توان به کاهش ارتفاع متوسط توده‌های جنگلی، تبدیل مبدأ رویشی توده‌های جنگلی از دانه‌زاد به شاخه‌زاد، کاهش پوشش تاجی توده‌های جنگلی (بیش از ۵۳ درصد جنگل‌های زاگرس دارای تاج‌پوشش کمتر از ۲۵ درصد هستند)، فقدان تجدید حیات جنسی، توسعه زراعت در زیراشکوب جنگل، کاهش حاصلخیزی خاک، فرسایش خاک در مناطق با تاج‌پوشش کم و زوال بلوط (در سطح ۴۰ درصد از این جنگل‌ها) اشاره کرد (سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور، ۱۳۹۷).

در سال ۱۳۹۷ برنامه راهبردی مدیریت بوم‌سازگان جنگلی زاگرس با هدف هم‌سوسازی برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های ملی و منطقه‌ای و نیز کمینه‌سازی اثرهای ناشی از توسعه ناپایدار و بهره‌برداری‌های غیراصولی در تخریب منابع زیستی و طبیعی بوم‌سازگان جنگلی زاگرس تدوین شد (سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور، ۱۳۹۷).

برای این طرح شش هدف راهبردی شامل موارد زیر پیش‌بینی شد:

هدف راهبردی ۱: مدیریت جامع بوم‌سازگان جنگلی زاگرس

هدف راهبردی ۲: سالم‌سازی و افزایش تاب‌آوری بوم‌سازگان جنگلی زاگرس

هدف راهبردی ۳: اصلاح معیشت‌های ناپایدار با مشارکت مردم

هدف راهبردی ۴: جانمایی شاخص‌های پایداری در طرح‌های توسعه‌ای و عمرانی

هدف راهبردی ۵: تحقیقات، آموزش و ترویج دانش بومی در ارتباط با بوم‌سازگان جنگلی زاگرس

هدف راهبردی ۶: آشکارسازی تغییرات در بوم‌سازگان جنگلی زاگرس

در زمینه مدیریت مشارکتی و ارزیابی طرح‌های جنگلداری، پژوهش‌های متعددی انجام شده است، زنده‌بصری و همکاران (۱۳۸۸) نشان دادند، استفاده از نیروی انسانی مردم محلی در مدیریت جنگل، بزرگ‌ترین نقطه قوت و مشارکت مردم محلی در طرح‌های جنگلداری بزرگ‌ترین فرصت ایجاد شده توسط مدیریت سنتی است، همچنین، مهم‌ترین تهدید فراروی مدیریت سنتی، تصمیم‌سازی‌های نامناسب مدیریت اجرایی جنگل‌های زاگرس است.

زنده‌بصری و غضنفری (۱۳۸۹) تأکید داشتند، تصمیم‌سازی‌های نامناسب مدیریت اجرایی، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر مدیریت مردم محلی جنگل‌های زاگرس است. شجایی شمس و همکاران (۱۳۹۰) نشان دادند، عدم ایجاد اشتغال و بهبود نیافتن وضعیت معیشتی مردم و عدم مشارکت مردم محلی در طرح از مهم‌ترین نارسایی‌های طرح صیانت در استان خوزستان است. Webb و همکارانش (۲۰۱۳) در پژوهشی با ارزیابی اثرهای اجتماعی - اقتصادی و محیط‌زیستی با هدف پیش‌بینی و کاهش خطرهای اجتماعی

نشان دادند، برای ارزیابی بهتر باید با مردم محلی و نقش‌آفرینان منطقه تعامل برقرار شود. خدیری‌زاده و همکاران (۱۳۹۶) نشان دادند، ذی‌نفع‌نبودن جوامع در مدیریت، بهره‌نبردن از دانش بومی در تدوین برنامه‌ها، وابستگی زیاد جوامع محلی به جنگل و نبود تشکل‌های مردمی تأثیر زیادی بر مشارکت پایین مردم محلی دارد. حیدری و همکاران (۱۳۹۶) به بررسی سیاست‌گذاری در مدیریت سامانه‌های آگروفارستری موجود در جنگل‌های بانه پرداختند و نشان دادند، جوامع محلی بر اتکای طولانی‌مدت دام به جنگل (مهم‌ترین ضعف) و عدم‌سازی با برنامه‌های مدیریت رسمی (مهم‌ترین تهدید) تأکید داشتند. با تحلیل نظرات تمام ذی‌نفعان بوم‌سازگان، راهبرد مدیریتی محافظه‌کارانه برای سیستم‌های آگروفارستری جنگل - زراعی، جنگل - چرای و چرای و همکاران (۱۳۹۸) تأکید داشتند، اجرای توانمندسازی و توان‌افزایی جوامع محلی در نهایت منجر به حفاظت بهتر منابع طبیعی می‌شود، گروه‌های محلی پایدار می‌ماند و رضایتمندی مردم با مشارکت در مراحل برنامه‌ریزی، اجرا و پایش حاصل می‌شود. عبداللهی و همکاران (۱۴۰۲) نگرش ذی‌نفعان جنگل را نسبت به مدیریت مشارکتی در جنگل‌های سردشت (زاگرس شمالی) بررسی و تحلیل کردند و نشان دادند، افزایش فرصت‌های شغلی و معیشت جایگزین و بهبود دسترسی به بازار می‌تواند نقش بزرگی در مدیریت پایدار منابع جنگلی از طریق افزایش مشارکت جوامع محلی در فرایندهای تصمیم‌گیری ایفا کند. روزفراخ و همکاران (۱۴۰۳) با بررسی، تحلیل و ارزیابی مدیریت مشارکتی عرصه‌های منابع طبیعی (جنگل و مرتع) در نواحی روستایی شهرستان دنا نشان دادند، به‌طور کلی سطح مشارکت مردم در مدیریت عرصه‌های منابع طبیعی در وضعیت نامناسبی قرار دارد. همچنین، توزیع فضایی مدیریت مشارکتی عرصه‌های منابع طبیعی نشان‌دهنده وضعیت مناسب‌تر محدوده‌های جنوبی شهرستان دنا نسبت به محدوده‌های شمالی آن است.

پیش‌نویس طرح مدیریت بوم‌سازگان جنگل‌های زاگرس در سال ۱۳۹۷، تهیه و برای آغاز این طرح از سال ۱۳۹۸ برنامه‌ریزی شد. با عنایت به تنوع راهبردها در این طرح و توجه به شاخص‌های

توسعه پایدار و مدیریت مشارکتی، بدون تردید در صورت اجرایی شدن، یکی از طرح‌های متفاوت (نسبت به طرح‌های قبلی) در زاگرس بود، اما متأسفانه از آن سال تاکنون این طرح اجرا نشده است. با عنایت به نوآوری و تنوع راهبردهای مورد ارزیابی در این طرح، ضرورت دارد مهم‌ترین قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای آن بررسی شود.

● اقدامات و یافته‌ها

برای بررسی و شناسایی ضعف‌ها، قوت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای طرح مدیریت بوم‌سازگان جنگل‌های زاگرس، پژوهش‌های پیشین، بررسی

و از متخصصان نظرخواهی شد. در مجموع، تعداد کارشناسان اجرا و مطلع ۱۵۰ نفر است که براساس فرمول کوکران با مقدار خطای ۰/۱ ضروری است، ۵۹ نفر پرسشنامه‌ها را تکمیل کنند (در این پژوهش از مشارکت و همکاری ۶۰ نفر استفاده شد). برای اجرای پژوهش، اقدام به مصاحبه و طراحی پرسشنامه تحلیل قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها به کمک جامعه آماری هدف شد. پس از تهیه چهارچوب تحلیل سوات برای طرح مدیریت بوم‌سازگان جنگل‌های زاگرس، اقدام به مصاحبه و تکمیل پرسشنامه توسط جامعه آماری شد. مطابق جدول ۱، از هر گروه حداقل تعداد پنج

نفر به‌عنوان نمونه انتخاب و به‌عبارتی یک فراکافت، یا تحلیل نقش‌آفرینان انجام شد. برای کاهش اثرگذاری و اثرپذیری گروه‌های نقش‌آفرین در این پژوهش، سعی شد از هر بخش از جامعه آماری تعداد یکسان نمونه انتخاب شود (جدول ۱). در این پژوهش از نمونه‌گیری به شیوه هدفمند استفاده شد، در نمونه‌گیری هدفمند انتخاب نمونه‌ها براساس تخصص پاسخ‌دهندگان و هدف‌های پژوهش انجام می‌شود (فیضی و ایران‌دوست، ۱۳۹۲). بنابراین، در این شیوه کارشناسان متخصص در زمینه جنگل‌داری و مدیریت جنگل‌های زاگرس انتخاب شدند.

جدول ۱- جامعه آماری پژوهش شامل دست‌اندرکاران یا ذی‌نفعان مدیریت جنگل‌های زاگرس

ردیف	سطح جامعه آماری	جامعه آماری	تعداد پاسخ‌دهندگان
۱	استان کردستان	کارشناسان اداره منابع طبیعی شهرستان‌های بانه و مریوان	۵
۲		کارشناسان فنی مجری طرح‌های جنگل‌داری در شهرستان‌های بانه و مریوان	۵
۳		تحصیل‌کرده‌های منابع طبیعی و محیط‌زیست در شهرستان‌های بانه و مریوان	۵
۴		کارشناسان اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان کردستان	۵
۵		کارشناسان مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی کردستان	۵
۶		اساتید دانشکده منابع طبیعی دانشگاه کردستان	۵
۷		کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان (برای طرح توسعه باغ‌ها در اراضی شیب‌دار)	۵
۸		اعضای سمن‌های و تعاونی‌های محلی شهرستان سنندج	۵
۹		اداره کل محیط‌زیست استان کردستان	۵
۱۰	خارج از استان کردستان	کارشناسان مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور و کارشناسان مرکز تحقیقات و آموزش و کشاورزی و منابع طبیعی استان‌های آذربایجان غربی و کرمانشاه	۵
۱۱		کارشناسان سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور و کارشناسان اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان کرمانشاه و آذربایجان غربی	۵
۱۲		اساتید دانشکده منابع طبیعی دانشگاه رازی کرمانشاه، دانشگاه تهران و دانشگاه ارومیه	۵
	کل		۶۰

جدول ۳ نشان می‌دهد «اصلاح معیشت‌های ناپایدار با مشارکت مردم» (با وزن نسبی ۹۳/۳۳ درصد)، مهم‌ترین نقطه قوت طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس است. در کل برای این طرح، هشت نقطه قوت شناسایی و معرفی شد (جدول ۳).

جدول ۴ نشان می‌دهد، «اجرای نشدن این طرح در استان کردستان» (با وزن نسبی ۹۴/۸۹ درصد)، مهم‌ترین نقطه ضعف طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس است، برای این طرح تعداد شش نقطه ضعف شناسایی و معرفی شد (جدول ۴).

جدول ۵ نشان می‌دهد، «توجه به شاخص‌های پایداری در طرح‌های توسعه‌ای و عمرانی» (با وزن نسبی ۹۲/۶۷ درصد) مهم‌ترین فرصت طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس است، در کل برای این طرح، تعداد ۱۲ فرصت شناسایی و معرفی شد (جدول ۵).

جدول ۴- ضعف‌های طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس در استان کردستان

وزن نسبی	میانگین امتیازها	مجموع امتیازها	ضعف‌ها
۹۴/۸۹	۴/۷۴	۲۸۴	اجرای نشدن این طرح در استان کردستان
۹۲/۶۷	۴/۶۳	۲۷۸	تأمین مالی ضعیف
۹۲/۲۲	۴/۶۱	۲۷۷	وابستگی به بهره‌برداری‌های محلی به شیوه غیراصولی (مانند زراعت زیراشکوب)
۹۱/۱۱	۴/۵۶	۲۷۴	آسیب‌پذیری طرح نسبت به چرای دام
۹۰/۶۷	۴/۵۳	۲۷۲	تأمین آب برای آبیاری عملیات احیایی
۹۰/۲۲	۴/۵۱	۲۷۱	عدم استفاده از فعالیت‌های تسهیل‌گری پیش از اجرای طرح
	۲۷/۵۹	۱۶۵۵	کل

جدول ۵- فرصت‌های طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس در استان کردستان

وزن نسبی	میانگین امتیازها	مجموع امتیازها	فرصت‌ها
۹۲/۶۷	۴/۶۳	۲۷۸	توجه به شاخص‌های پایداری در طرح‌های توسعه‌ای و عمرانی
۹۲/۰۰	۴/۶۰	۲۷۶	توجه به محدوده سامان‌های عرفی (مالکیت عرفی) در طرح
۹۱/۷۸	۴/۵۹	۲۷۵	شناسایی کانون‌های بحران و برنامه‌ریزی برای اقدامات احیایی
۹۱/۵۶	۴/۵۹	۲۷۵	توانمندسازی جوامع محلی
۹۰/۸۹	۴/۵۴	۲۷۲	تحقیقات، آموزش و ترویج دانش بومی در ارتباط با بوم‌سازگان جنگلی زاگرس
۹۰/۴۴	۴/۵۲	۲۷۱	پذیرش اجتماعی این طرح توسط جوامع محلی
۹۰/۴۴	۴/۵۲	۲۷۱	افزایش تاج‌پوشش جنگل در زاگرس
۹۰/۴۴	۴/۵۲	۲۷۱	کمک به راه‌اندازی صندوق‌های اعتباری و تقویت تشکل‌های محلی و بومی و صنفی
۹۰/۰۰	۴/۵۰	۲۷۰	بازگشت حس اعتماد میان سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری استان و بهره‌برداران منابع طبیعی ساکن در زاگرس
۸۹/۳۳	۴/۴۷	۲۶۸	ارزیابی اجتماعی اقتصادی طرح در دوره‌های مشخص
۸۸/۸۹	۴/۴۴	۲۶۶	استفاده از ظرفیت رسانه‌های عمومی کشور در زمینه آشنایی، حفاظت و احیای بوم‌سازگان‌های طبیعی کشور
۸۴/۶۷	۴/۲۳	۲۵۴	عدم تعارض با مدیریت رسمی و دولتی
	۵۴/۱۴	۳۲۴۸	کل

تعیین شد، براساس ماتریس راهبردی کمی (QSPM) سه راهبرد شامل (به ترتیب اولویت): الف) تمرکز برنامه‌های احیایی و توسعه‌ای در کانون‌های بحران و تخریب‌یافته (S3-O3)، ب) به‌کارگیری افراد بومی در پروژه‌های احیایی و توسعه‌ای (S2-O2) و ج) راه‌اندازی معیشت‌های جدید براساس شاخص‌های توسعه پایدار (S1-O1) پیشنهاد شدند (جدول ۸).

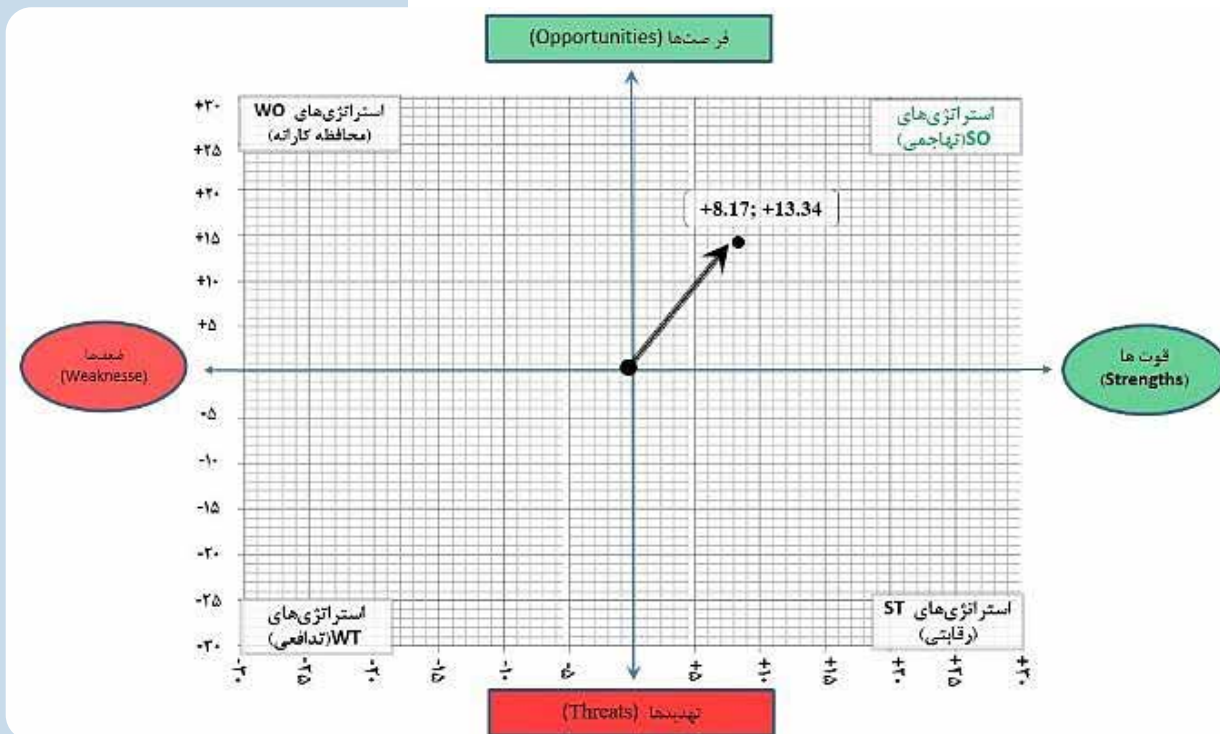
تهاجمی تعیین شد (+۱۳/۳۴؛ +۸/۱۷) و ربع اول دستگاه مختصات انتخاب شد. براساس راهبرد تهاجمی، تعداد ۸ نقطه قوت و ۸ فرصت برای کمی‌سازی راهبردها مدنظر قرار گرفت و راهبردهای S1-O1 تا S8-O8 تعیین شدند (جدول ۷).

جدول ۶ نشان می‌دهد، «توجه بیشتر به جنبه‌های فنی طرح و عدم توجه به مسائل اجتماعی و اقتصادی» (با وزن نسبی ۹۳/۱۱ درصد) مهم‌ترین تهدید برای طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس است. در کل برای این طرح تعداد نه تهدید شناسایی و معرفی شد (جدول ۶).

براساس شکل ۱، برای طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس در استان کردستان، راهبرد ۸، تعداد ۸ راهبرد (براساس راهبرد تهاجمی) برای طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس در استان کردستان

جدول ۶- تهدیدهای طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس در استان کردستان

وزن نسبی	میانگین امتیازها	مجموع امتیازها	تهدیدها
۹۳/۱۱	۴/۶۶	۲۸۰	توجه بیشتر به جنبه‌های فنی طرح و عدم توجه به مسائل اجتماعی و اقتصادی
۹۲/۴۴	۴/۶۲	۲۷۷	اجرایی‌نشدن این طرح با تغییرات مدیریت سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور
۹۲/۰۰	۴/۶۰	۲۷۶	وابستگی معیشتی به بهره‌برداری‌های آسیب‌زا به جنگل‌های زاگرس
۹۱/۷۸	۴/۵۶	۲۷۵	عدم تأمین بودجه لازم برای اجرای این پروژه
۹۰/۰۰	۴/۵۰	۲۷۰	عدم همراهی جوامع محلی و بومی
۸۹/۷۸	۴/۴۹	۲۶۹	ایجاد تغییر در ساختار طبیعی جنگل
۸۹/۷۸	۴/۴۹	۲۶۹	وجود زوال بلوط (حذف زادآوری)
۸۹/۱۱	۴/۵۶	۲۶۸	احتمال حذف درختان بومی غیرمثمر و جایگزینی با گونه‌های مثمر (در بلندمدت)
۸۸/۲۲	۴/۴۱	۲۶۵	هجوم ریزگردها و کاهش بارندگی در محدوده زاگرس
	۴۰/۸۰	۲۱۶۹	کل

شکل ۱- راهبرد مدیریتی برای طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس در استان کردستان

جدول ۷- قوت‌ها، فرصت‌ها و راهبردهای منتخب طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس در استان کردستان

عناوین قوت‌ها	عناوین فرصت‌ها	راهبردهای منتخب
S1 - اصلاح معیشت‌های ناپایدار با مشارکت مردم	O1 - جانمایی شاخص‌های پایداری در طرح‌های توسعه‌ای و عمرانی	S1-O1: راه‌اندازی معیشت‌های جدید براساس شاخص‌های توسعه پایدار
S2 - مراقبت از پروژه‌های احیایی و توسعه‌ای توسط افراد بومی	O2 - پذیرش تقسیم‌های مربوط به سامان‌های عرفی در طرح	S2-O2: به‌کارگیری افراد بومی در پروژه‌های احیایی و توسعه‌ای
S3 - توجه به مالکیت عرفی اهالی روستاها به جنگل	O3 - شناسایی کانون‌های بحران و برنامه‌ریزی برای اقدامات احیایی	S3-O3: تمرکز برنامه‌های احیایی و توسعه‌ای در کانون‌های بحران و تخریب‌یافته
S4 - تغییر نگرش بعضی از مردم نسبت به کم‌فایده بودن جنگل	O4 - توانمندسازی جوامع محلی	S4-O4: توسعه معیشت‌های جدید سازگار با محیط‌زیست و تقویت آموزش جوامع محلی
S5 - ایجاد اشتغال و کمک به معیشت خانوار	O5 - تحقیقات، آموزش و ترویج دانش بومی در ارتباط با بوم‌سازگان جنگلی زاگرس	S5-O5: توسعه و ترویج اشتغال‌های مرتبط با بهره‌بردارهای سنتی سازگار با طبیعت
S6 - افزایش سطح جنگل در سامان عرفی روستا	O6 - پذیرش اجتماعی زیاد بین جوامع محلی	S6-O6: واگذاری احیا و توسعه جنگل به تعاونی‌ها NGO ها
S7 - استفاده از گونه‌های مثمر دیم در توسعه جنگل‌کاری	O7 - افزایش پوشش جنگل در زاگرس	S7-O7: توسعه جنگل‌کاری اقتصادی - اجتماعی با گونه‌های مثمر دیم
S8 - توجه به دانش‌های بومی	O8 - کمک به راه‌اندازی صندوق‌های اعتباری و تقویت تشکل‌های محلی و بومی و صنفی	S8-O8: توسعه صندوق‌های اعتباری و کاشت گیاهان دارویی و دیگر بهره‌بردارهای پایدار

جدول ۸- اولویت‌بندی راهبردهای تهاجمی (براساس QSPM) مناسب طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس در استان کردستان

ردیف	قوت- فرصت	قوت	ضعف	جمع	نمره جذابیت	امتیاز نهایی	اولویت راهبردی
۱	S1-O1	۴/۶۷	۴/۶۳	۹/۳۰	۳	۲۷/۹	سوم
۲	S2-O2	۴/۶۰	۴/۶۰	۹/۲۰	۴	۳۶/۸	دوم
۳	S3-O3	۴/۵۹	۴/۵۹	۹/۱۸	۴	۳۶/۷۲	اول
۴	S4-O4	۴/۵۴	۴/۵۹	۹/۱۳	۲	۱۸/۲۶	پنجم
۵	S5-O5	۴/۵۳	۴/۵۴	۹/۰۷	۲	۱۸/۱۴	ششم
۶	S6-O6	۴/۴۹	۴/۵۲	۹/۰۱	۳	۲۷/۰۳	چهارم
۷	S7-O7	۴/۴۱	۴/۵۲	۸/۹۳	۱	۸/۹۳	هفتم
۸	S8-O8	۳/۹۲	۴/۵۲	۸/۴۴	۱	۸/۴۴	هشتم

● نتیجه‌گیری نهایی و پیشنهادها

ضعف طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس معرفی شد. از جمله ضعف‌های دیگر این طرح می‌توان به ۱- تأمین مالی ضعیف، ۲- وابستگی به بهره‌بردارهای محلی به شیوه غیراصولی (مانند زراعت زیراشکوب)، ۳- آسیب‌پذیری طرح نسبت به چرای دام، ۴- تأمین آب برای آبیاری عملیات احیایی و دیگر موارد اشاره نمود. حیدری و همکاران (۱۳۹۶) نیز نشان دادند، عمده طرح‌های جنگل‌داری در زاگرس فاقد تجدیدنظر هستند و اغلب در یک دوره اجرا می‌شوند که تأییدکننده اهمیت ادامه‌دار بودن طرح‌ها در این ناحیه رویشی است.

نتایج دیگر نشان داد، «جانمایی شاخص‌های پایداری در طرح‌های توسعه‌ای و عمرانی» مهم‌ترین فرصت طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس است. از جمله دیگر فرصت‌های این طرح می‌توان به ۱- پذیرش تقسیم‌های مربوط به سامان‌های عرفی در طرح، ۲- توانمندسازی جوامع محلی، ۳- تحقیقات، آموزش و ترویج دانش بومی در ارتباط با بوم‌سازگان جنگلی زاگرس، ۴- پذیرش اجتماعی زیاد بین جوامع محلی و دیگر موارد اشاره نمود. Webb

براساس یافته‌های پژوهش «اصلاح معیشت‌های ناپایدار با مشارکت مردم» به‌عنوان مهم‌ترین نقطه قوت طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس معرفی شد، از جمله دیگر قوت‌های این طرح می‌توان به ۱- مراقبت از پروژه‌های احیایی و توسعه‌ای توسط افراد بومی، ۲- تغییر نگرش بعضی از مردم نسبت به کم‌فایده بودن جنگل، ۳- ایجاد اشتغال و کمک به معیشت خانوار، ۴- افزایش سطح جنگل در سامان عرفی روستا و موارد دیگر اشاره نمود. Webb و همکاران (۲۰۱۳)، شجاعی شمس و همکاران (۱۳۹۰)، حیدری و همکاران (۱۳۹۶) و عبدلهی و همکاران (۱۴۰۲) نیز بر ایجاد اشتغال برای اعضای خانوار، پذیرش اجتماعی جوامع محلی، توجه به مالکیت عرفی اهالی روستاها به جنگل و تغییر نگرش برخی از مردم نسبت به بی‌فایده بودن جنگل به‌عنوان مهم‌ترین قوت‌های طرح‌های جنگل‌داری اقتصادی - اجتماعی اشاره کردند که با نتایج پژوهش پیش‌رو هم‌سوست. در مقابل «اجرایی‌نشدن این طرح در استان کردستان» به‌عنوان مهم‌ترین نقطه

و همکاران (۲۰۱۳)، شجایی شمس و همکاران (۱۳۹۰)، حیدری و همکاران (۱۳۹۶) و روزفراخ و همکاران (۱۴۰۳) نیز بر اهمیت خدمات بوم‌سازگانی جنگل، پذیرش تقسیم‌های مربوط به سامان‌های عرفی در طرح، توانمندسازی جوامع محلی، تحقیقات، آموزش و ترویج دانش بومی در ارتباط با بوم‌سازگان جنگلی زاگرس و پذیرش اجتماعی زیاد بین جوامع محلی به‌عنوان مهم‌ترین فرصت طرح‌های جنگل‌داری زاگرس تأکید کردند که با نتایج این پژوهش همخوانی دارد.

همچنین، «توجه بیشتر به جنبه‌های فنی طرح و عدم توجه به مسائل اجتماعی و اقتصادی» به‌عنوان مهم‌ترین تهدید طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس معرفی شد. از دیگر تهدیدهای این طرح می‌توان به ۱- اجرائی نشدن این طرح با تغییرات مدیریت سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور، ۲- عدم تأمین بودجه لازم برای اجرای این پروژه، ۳- عدم همراهی جوامع محلی و بومی، ۴- ایجاد تغییر در ساختار طبیعی جنگل و موارد دیگر اشاره نمود. حیدری و همکاران (۱۳۹۶) و شجایی شمس و همکاران (۱۳۹۰) نیز بر اجرائی نشدن این طرح با تغییرات مدیریت سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور، عدم تأمین بودجه لازم برای اجرای این پروژه و همراهی اندک جوامع محلی و بومی با طرح‌های منابع طبیعی به‌عنوان مهم‌ترین تهدیدهای این طرح اشاره نمودند.

براساس نظر تمامی نقش‌آفرینان برای طرح مدیریت بوم‌سازگان زاگرس در استان کردستان، راهبرد تهاجمی تعیین شد (۱۳/۳۴+۸/۱۷+). در این راهبرد باید از قوت‌ها و فرصت‌ها بهره بیشتری برد، در این رابطه سه راهبرد کلی شامل الف) تمرکز برنامه‌های احیایی و توسعه‌ای در کانون‌های بحران و تخریب‌یافته (S3-O3)، ب) به‌کارگیری افراد بومی در پروژه‌های احیایی و توسعه‌ای (S2-O2) و ج) راه‌اندازی معیشت‌های جدید براساس شاخص‌های توسعه پایدار (S1-O1) تأیید شد. حیدری و همکاران (۱۳۹۶) با استفاده از ماتریس ارزیابی موقعیت و اقدام راهبردی، برای بهره‌برداری از محصولات غیر چوبی، سیستم‌های آگروفاستوری و زغال‌گیری راهبردی‌گذاری کردند و نشان دادند، با استفاده از این ماتریس برنامه‌ریزی برای راهبردی‌گذاری با مشارکت ذی‌نفعان به‌درستی انجام خواهد شد که خود تأییدکننده نتایج این

پژوهش است. براساس یافته‌های پژوهش، که تأییدکننده طرح مدیریت بوم‌سازگان جنگلی زاگرس است، پیشنهاد می‌شود، از مدیریت مشارکتی و توانمندسازی جوامع محلی بیشتر استفاده شود و در برابر بهره‌برداری‌های خسارت‌زا، حفاظت و حمایت جنگل مدنظر قرار گیرد.

● منابع

- اکبرزاده، پ.، کابلی، س.ح. و رجبی، م.، ۱۳۹۸. نقش توانمندسازی جوامع محلی در مدیریت پایدار منابع طبیعی (مطالعه موردی: حوزه رانم شهرستان آرادان). نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی)، ۱۱۲(۱): ۵۹۴-۵۷۳.
- پارسائیان، ع.، و اعرابی، س.م.، ۱۳۸۲. مدیریت استراتژیک، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ چهارم، ۶۵۸ صفحه.
- ثاقب‌طالبی، خ.، ساجدی، ت. و یزدیان، ف.و.، ۱۳۸۳. نگاهی به جنگل‌های ایران. مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع، ۲۷ صفحه.
- جزیره‌ای، م.ح. و ابراهیمی رستاقی، م.، ۱۳۸۲. جنگل‌شناسی زاگرس. انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۵۶۰ صفحه.
- حیدری، م.، لطفعلیان، م.، تشکری، م. و ولی پور، ا.، ۱۳۹۶. سیاست‌گذاری در مدیریت سامانه‌های آگروفاستوری موجود در جنگل‌های بانه، زاگرس شمالی. تحقیقات جنگل و صنوبر ایران، ۲۵(۲): ۱۹۵-۱۸۵.
- خدیری‌زاده، م.، ملک‌نیا، ر.، عادل، ک. و هناره، ج.، ۱۳۹۶. بررسی موانع و زمینه‌های مشارکت جوامع محلی در مدیریت جنگل (مطالعه موردی: بخش نم شیر شهرستان بانه). پژوهش‌های علوم و فناوری چوب و جنگل، ۲۴(۳): ۴۸-۳۵.
- روزفراخ، ث.، بدری، س.ع.، دربان آستانه، ع. و فرجی سبکیار، ح.، ۱۴۰۳. تحلیل و ارزیابی مدیریت مشارکتی عرصه‌های منابع طبیعی (جنگل و مرتع) در نواحی روستایی شهرستان دنا. جغرافیا و پایداری محیط، ۱۱۴(۴): ۶۲-۳۹. ۱۰.۲۲۱۲۶ /GES.2024.11041.2780
- زندبصری، م. و غضنفری، ه.، ۱۳۸۹. تدوین مهم‌ترین پیامدها و عوامل تأثیرگذار بر مدیریت مردم محلی جنگل‌های زاگرس (مطالعه موردی: حوزه آبخیز قلعه‌گل استان لرستان). مجله جنگل ایران، ۲(۲): ۱۳۸-۱۲۷.
- زندبصری، م.، غضنفری، ه.، سهپوند، ا. و فاتحی، پ.، ۱۳۸۸. بررسی مدیریت سنتی جنگل‌های زاگرس با استفاده

- از تجزیه و تحلیل سوات (مطالعه موردی: حوزه آبخیز قلعه‌گل استان لرستان). سومین همایش ملی جنگل، کرج، انجمن جنگلبانی ایران، ۶ صفحه.
- سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور، ۱۳۹۷. پیش‌نویس برنامه راهبردی مدیریت بوم‌سازگان جنگلی زاگرس، تهران، ۱۷ صفحه.
- شجایی شمس، ع.، فلاح، ا. و عادل، ک.، ۱۳۹۰. ارزیابی وضعیت اقتصادی- اجتماعی جنگل‌نشینان طرح صیانت (طرح جنگل‌داری چندمنظوره) (مطالعه موردی: منطقه دهدز، استان خوزستان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد گروه جنگل‌داری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ۱۱۰ صفحه.
- عبداللهی، ف.، بانج شفیعی، ع.، بیگی حیدرلو، ه. و موسوی میرکلا، س.ر.، ۱۴۰۲. تحلیل نگرش ذی‌نفعان جنگل نسبت به مدیریت مشارکتی در جنگل‌های سردشت، زاگرس شمالی ایران. پژوهش و توسعه جنگل، ۹(۴): ۴۶۱-۴۳۷.
- علی‌احمدی، ع.، ۱۳۸۷. نگرش جامع بر مدیریت استراتژیک، انتشارات تولید دانش، تهران، ۴۶۵ صفحه.
- غضنفری، ه.، ۱۳۸۲. بررسی رویش و تغییرات الگوی پراکنش در توده‌های وی-ول- دارمازو به‌منظور الگوی تنظیم جنگل در منطقه بانه (مطالعه موردی هواره‌خول). رساله دکتری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ۸۲ صفحه.
- فیضی، ک. و ایران‌دوست، م.، ۱۳۹۲. دلفی روشی برای تحقیق، تصمیم‌گیری و آینده‌پژوهی. انتشارات سازمان مدیریت صنعتی، ۱۴۴ صفحه.
- کوج‌بیده، ن. و کیخسروی، د.، ۱۳۸۶. تاریخ تحول منابع طبیعی ایران. انتشارات پونه، چاپ اول، ۹۴ صفحه.
- امیدی، ع.، حسن‌زاد ناورودی، ا.، قجر، ا. و یوسف پور، ر.، ۱۳۹۹. تعیین استراتژی‌های مناسب برای مدیریت جنگل‌های هیرکانی با استفاده از تحلیل SWOT و QSPM (بررسی موردی: جنگل‌های حوزه سیاهکل). پژوهش و توسعه جنگل، ۲۶(۲): ۳۴۵-۳۲۹.
- Webb, N.P., Stokes, C.J. and Marshall, N.A., 2013. Integrating biophysical and socioeconomic evaluations to improve the efficacy of adaptation assessments for agriculture. *Global Environmental Change*, 23(5): 1164-1177.
- Haidari, M., Jahanbazy Goujani, H., Maleki, S., Jaafari, A., Pourhashemi, M., Henarah, J., Rahimi, H. and Khanhasani, M., 2025. Oak decline in the Zagros Forests: Temporal variation, severity, and environmental and stand structural drivers. *Global Ecology and Conservation*, 62: e03811.